

УДК 81.25

РОЛЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Сереброва Л.М., старший викладач факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Розглядається роль німецької мови в популяризації творчості Т.Г. Шевченка. Період дослідження – друга половина ХІХ століття – початок ХХ століття. Підкреслюється велике значення німецької мови для створення уявлення про Т.Г. Шевченка серед європейських народів. Аналізуються окремі дослідження, пов'язані з оцінкою творів поета, а також переклади цих творів німецькою мовою. Уже в зазначений період спостерігається значне проникнення творів Шевченка у формі перекладів в європейську культуру.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, література, німецька мова, переклад, Т.Г. Шевченко.

Рассматривается роль немецкого языка в популяризации творчества Т.Г. Шевченко. Период исследования – вторая половина ХІХ века – начало ХХ века. Подчеркивается большое значение немецкого языка для создания представления о Т.Г. Шевченко среди европейских народов. Анализируются отдельные исследования, связанные с оценкой произведений поэта, а также переводы этих произведений на немецкий язык. Уже в указанный период наблюдается значительное проникновение произведений Шевченко в форме переводов в европейскую культуру.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, литература, немецкий язык, перевод, Т.Г. Шевченко.

Serebrova L.M. THE ROLE OF GERMAN LANGUAGE FOR POPULARIZATION OF T.G. SHEVCHENKO'S WORKS (THE SECOND HALF OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY)

The role of German language for popularization of T.G. Shevchenko's works is considered. The period of investigation – the second half of the XIX – the beginning of the XX century. The great importance of German language for popularization in Europe is stressed. Some studies which are connected with evaluation of poet's works and of translation of his works are analyzed. The opinion of various researches is presented. The connection of the study with the modern life is shown. In the investigated period the considerable spreading of T.G. Shevchenko's works in Europe is observed. The prominent persons stressed the high value of poet's works. In conclusion the author stresses the role of translation for the development of intercultural communication. Attempts to create new forms of translation are observed during this period.

Key words: intercultural communication, literature, German language, translation, T.G. Shevchenko.

Постановка проблеми. Видатний український поет, прозаїк, художник, громадський діяч Тарас Григорович Шевченко як особистість викликає значний інтерес в Україні та за її межами. Усесвітня слава Т.Г. Шевченка пов'язана з тематикою його творчості, для якої є характерними різноманітні теми, близькі не тільки для представників народу України, але й для представників багатьох народів світу. Т.Г. Шевченко як особистість, його життя й творчість є видатним явищем для українського та російського народів, а також для інших народів світу [3; 6; 8]. Багато діячів української та російської культури – сучасників Т.Г. Шевченка – у своїх творах, у своїх спогадах так чи інакше згадували ім'я Великого Кобзаря, давали високу оцінку його творчості. Навіть спроби деяких сучасників Т.Г. Шевченка знайти в його житті та творчості дискусійні моменти не могли негативно вплинути на його ім'я, на його образ, на інтерес до його творчості. І сьогодні будь-які спроби «негативно», «об'єктивно» тощо показати суперечливі

сторінки життя та діяльності Т.Г. Шевченка [2; 4] не зменшують авторитет Великого Кобзаря, повагу до нього кожної освіченої, культурної, інтелігентної людини. Будь-які публікації про Т.Г. Шевченка, навіть створені у формі «пошуку сенсації», «негативу» або для досягнення певних політичних цілей, є для кожної порядної людини, яка знайшла час для ознайомлення із цими текстами, тільки імпульсом для більш глибокого розуміння Т.Г. Шевченка як людини та творця, як особистості, яка жила та працювала в суперечливий час, для пізнання особливостей епохи Шевченка. Безперечно, кожна людина має право обирати своїх улюблених діячів, критикувати чи ігнорувати інші історичні постаті, але повага до минулого, прагнення до об'єктивної оцінки особистостей та історичних явищ – це ознака сучасної культурної людини. Якщо відкинути спроби використання імені й образу Т.Г. Шевченка для досягнення політичних цілей і спроби використати його ім'я для створення «сенсації», яка може привернути увагу багатьох

людей і до автора текстів (про Т.Г. Шевченка), і до засобу масової інформації, який такі тексти публікує, то зниження поваги до Т.Г. Шевченка може бути пов'язане із занадто великим «обоженням» Великого Кобзаря, зі спробами зробити з нього чергового «ідола», нав'язливими методами популяризації його життя та творчості. Але це, безперечно, не вина Т.Г. Шевченка, а, можливо, несвідомість, невміння окремих людей популяризувати ім'я й ідеї видатного діяча, коли замість об'єктивного висвітлення фактів, розуміння всіх протиріч життя та творчості видатної людини намагаються або піднести її до небес, або ж, навпаки, скинути в прірву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення спадщини Т.Г. Шевченка – проблема невичерпна та багатобічна. І тому шевченкознавство як міждисциплінарна галузь наукового знання відзначається різними напрямками досліджень (біографічний, бібліографічний, літературознавчий, текстологічний, мовознавчий, лексикографічний, мистецтвознавчий, естетичний, психологічний, педагогічний, релігійно-етичний, філософський, суспільно-політичний тощо) [1, с. 3823–3826].

У сучасну інформаційну епоху, коли стає доступним великий обсяг інформації, нас іще очікують великі дослідження багатьох аспектів нашого минулого, де потрібними будуть об'єктивні обґрунтовані оцінки та повага до людей, які жили та діяли в складний, суперечливий час, мали свою систему поглядів на світ і на життєві цінності. І постать Т.Г. Шевченка як людини минулого, яка зі своїми творами належить до діячів, що викликають широкий інтерес у різні часи та в різних країнах, допомагає людям сьогодення й допоможе людям майбутнього зрозуміти призначення життя людини, зрозуміти людей різних культур і поглядів. Тому будь-який аспект шевченкознавства є актуальним для об'єктивних гуманістичних досліджень.

Постановка завдання. У статті ми розглянемо деякі аспекти творчості Т.Г. Шевченка, пов'язані з перекладами його творів німецькою мовою в другій половині XIX століття – на початку XX століття. Переклад творів будь-якого митця іноземною мовою є своєрідною міжнародною оцінкою його творчості. З одного боку, вибір перекладачем або замовником перекладу конкретного твору вже свідчить про підвищений інтерес до нього з боку представ-

ників інших мов і культур. З іншого боку, твір, який уже перекладений іншою мовою, зумовлює інтерес і оцінку широкого кола читачів – представників іншої мови, іншої країни. У періодиці, у наукових працях розглядається й оцінюється твір уже з погляду представників іншої мови та культури. Оцінюється також майстерність перекладача. Багато людей знайомиться з особистістю автора, його поглядами та творчими особливостями. Твори Т.Г. Шевченка широко відомі у світі. У багатьох країнах є авторитетна література, де високо оцінюються твори Великого Кобзаря [6; 8].

Сьогодні твори Т.Г. Шевченка перекладені більше ніж сотнею мов світу. Серед них англійська, німецька, італійська, іспанська, фінська, норвезька, турецька, вірменська, китайська, японська, російська, білоруська, казахська, киргизька, молдавська, шведська й інші мови.

«На шляху, який пройшла поезія Шевченка до багатьох європейських народів, велику роль відіграла німецька мова й передова німецька література. Жодною іншою іноземною мовою твори Шевченка не перекладалися стільки разів, як німецькою, у жодній літературі не з'явилося стільки статей і досліджень про поета, як у німецькій» [8, с. 10]. Іноземні дослідники та перекладачі творів Т.Г. Шевченка неодноразово підкреслювали, що «Шевченко привертав увагу передових кіл зарубіжної громадськості своєю поезією – наскрізь оригінальною, неповторною, глибоко народною, здатною збагатити будь-яку літературу» [8, с. 15–16].

На прикладі проникнення творчості Т.Г. Шевченка, знань про нього в німецькомовну культуру можна спостерігати проникнення явищ культури одного народу в культуру іншого народу. Це те, що сьогодні дуже поширене під назвою «міжкультурна комунікація». Сучасні засоби інформації надають ще більше можливостей для проникнення елементів однієї культури в іншу культуру. Усе це пов'язано із широким колом питань, як, яким шляхом проникають елементи однієї культури в іншу, які твори обирають для перекладу, як оцінюють перекладені твори за формою й змістом, яку оцінку одержують переклади творів із боку громадськості та з боку фахівців.

Розглядаючи роль німецької мови в популяризації творів серед європейських народів, слід ураховувати такі аспекти, які характеризують точку зору іншої культури щодо

творчості Т.Г. Шевченка. Це – місце української літератури того часу в європейській і світовій літературах, місце Т.Г. Шевченка в українській літературі того часу, місце Т.Г. Шевченка в європейській літературі та місце Т.Г. Шевченка у світовій літературі. Ці питання належать до широкого кола питань шевченкознавства, вони мають різні відповіді, опрацьовані з різних аспектів, мають різний обсяг досліджень. У цілому можна назвати багато досліджень і перекладів творів Шевченка. Це свідчить про значний інтерес до творчості Великого Кобзаря в багатьох країнах світу. У статті ми розглянемо тільки окремі аспекти проникнення творчості Т.Г. Шевченка в європейську культуру за допомогою німецької мови. При цьому ми спираємось на монографію Я. Погребенник «Шевченко німецькою мовою» [8] як на фундаментальний твір, де розглянуті різні етапи проникнення творів Шевченка в європейську культуру. Автор розглядає різноманітні аспекти засвоєння творів Шевченка в країнах із німецькою мовою. «Чим пояснити, що в Австрії та Німеччині досить рано зацікавилися творчістю Шевченка? Інтерес до Шевченка в цих країнах пояснюється насамперед тим, що творчість поета наскрізь народна, глибоко національна, пройнята волелюбними мотивами, палкою любов'ю до поневолених і пригноблених, високохудожня, здатна збагатити духовний світ, культурну скарбницю інших народів» [8, с. 10–11]. Зазначаються перші згадування про Т.Г. Шевченка в німецькомовній пресі та спроби перекладів окремих його творів, що мало місце ще в 40-х роках XIX століття. Але це проникнення ще фрагментарне, відомості про Т.Г. Шевченка часткові. Усе це з'являлося в окремих газетах і журналах того часу, які іноді маловідомі та малодоступні. Переклади окремих творів Шевченка в той час (приблизно 1840–1860 роки) ще мають тенденцію до дослівного перекладу, іноді це переказ. Ще не напрацьовані засоби для передачі стилістичних особливостей шевченківської поезії, багатобарвної мовної гами, реалій української дійсності, які не були типовими чи взагалі не були відомі в німецькомовних країнах. Але ці реалії в шевченківській поезії часто утворюють не тільки загальне тло та національний колорит, але й несуть певне смислове навантаження. При цьому окремі слова (крім передачі відповідних значень) можуть передавати ще

й стилістичні відтінки, наприклад, емоційність, ліризм, пафос, іронію, гротеск, сарказм тощо, що не завжди могли зрозуміти перекладачі та передати німецькою мовою зі збереженням усіх інших особливостей твору. Тому найкращими перекладами творів Т.Г. Шевченка на німецьку мову вважаються переклади І. Франка. Жодному з перекладачів Шевченка не вдалося так передати звукові особливості мови Шевченка, як Франкові, переклади якого є справжнім зразком передачі іншою мовою стилістичних особливостей поезії Шевченка [5, с. 286–301]. Іван Франко досконало володів і українською, і німецькою мовами (публікував твори цими мовами), був талановитим прозаїком і поетом. Він глибоко вивчав творчість Т.Г. Шевченка, у цілому присвятив Шевченкові близько 60 праць, які друкувалися українською, польською, німецькою, російською й англійською мовами. І. Франко підкреслював історичні та літературні заслуги Шевченка, «рішуче поборював безкритичний, культовий підхід до спадщини поета й указував на об'єктивні завдання й проблеми її наукового вивчення» [1, с. 3825]. У Галичині й на Буковині, які до 1918 року входили до складу Австро-Угорщини, жило багато прогресивних австрійських і німецьких письменників, які мали безпосередні контакти з українською літературою, сприяли її популяризації німецькою мовою. У процесі перекладання й дослідження творів Т.Г. Шевченка німецькою мовою брали активну участь і українські письменники, зокрема ті, що проживали на західноукраїнських землях [8, с. 288]. У 70–80-ті роки XIX століття зростає зацікавленість творчістю Шевченка в Німеччині. У різних німецьких періодичних виданнях з'явилися переклади творів поета, статті та дослідження про нього (Г. Обріст, В. Умляуф, К. Француз). К. Француз уперше в німецькому літературознавстві дав загальний опис української літератури – від її початків до кінця 70-х років XIX століття. У центрі уваги дослідження – Т.Г. Шевченко. К. Француз вважав творчість Шевченка не тільки найвидатнішим досягненням української літератури, а й визначним оригінальним явищем світової культури [8, с. 105]. Зокрема, К. Француз дає високу оцінку поемам Т.Г. Шевченка «Кавказ», «Єретик», «Сон», «Утоплена» [8, с. 105]. Наприкінці XIX століття в Німеччині й Австро-Угорщині творчість Т.Г. Шев-

ченка відома не тільки як випадкове, фрагментарне проникнення творів у періодичні видання й не тільки як вузький інтерес до митця з боку знавців і прихильників української мови та культури чи навіть мов і культур слов'янства. Т.Г. Шевченко стає відомим і представником німецької мови, його творчість привертає увагу людей, які цікавляться світовою культурою, шукають високі зразки літератури та мистецтва. На кінець 90-х років XIX століття твори Т.Г. Шевченка вже входять у деякі наукові, історико-літературні видання [8, с. 288].

Значною подією для поширення Шевченкового слова німецькою мовою було видання збірки поезій Великого Кобзаря в перекладі Юлії Вірґінії. Вірґінія не володіла українською мовою й користувалася прозовим підрядковим перекладом, зробленим Артуром Зелібом [8, с. 151]. На той час не був теоретично осмислений досвід перекладання творів Т.Г. Шевченка. Наявні переклади були недосконалі й малодоступні. Юлія Вірґінія розробляє метод перекладу, який полягає в художньому відтворенні оригіналу зі збереженням його ідейного змісту та поетичної форми. Я. Погребенник наводить типовий зразок перекладу рядків Шевченка, який здійснила Юлія Вірґінія:

*«На чужині не ті люде,
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити».*

*«Fremde Lande – fremde Leute –
Fremd bist ihrem Herzen!
Keiner wird dein Freuen teilen,
Keiner deine Schmerzen»* [8, с. 153].

Я. Погребенник зазначає, що тут відсутня повна відповідність слів («чужий край – чужі люди»; «Ти чужий їхньому серцю»; «Ніхто не поділить з тобою ні радощів, ні горя»), але безрадісна картина життя на чужині передана адекватно [8, с. 153]. Я. Погребенник також підкреслює велику кількість відгуків, які з'явилися після виходу збірки перекладів Юлії Вірґінії в німецькій, австрійській, швейцарській, а також в українській пресі. За приблизними підрахунками, таких відгуків більше 30. Вони друкувались у періодичних виданнях у Берліні, Франкфурті-на-Майні, Лейпцигу, Кельні, Відні, а також в українських виданнях Києва, Львова, Чернівців. Свої думки про твори Шевченка в німецьких перекладах висловили письменники, критики, літературознавці, жур-

налісти. Більшість із них уперше ознайомилися з творами Шевченка. Слід зазначити, що «критики одностайно визнали Шевченка геніальним поетом, полум'яним борцем проти соціального й національного поневолення, поетом-гуманістом, співцем дружби й братерства народів» [8, с. 163]. Збірка перекладів Ю. Вірґінії має ілюстрації на основі малюнків і картин Т.Г. Шевченка, що зробило її більш виразною, сприяло збільшенню читацького інтересу, показало різнобічну обдарованість поета. Збірка поезій Т.Г. Шевченка в перекладі Ю. Вірґінії німецькою мовою – це така подія в поширенні творчості Т. Шевченка у світі, що, незважаючи на велику кількість публікацій про неї й на час видання, і сьогодні, вона може стати предметом додаткових різнобічних досліджень.

Висновки з проведеного дослідження. У статті ми розглянули деякі основні аспекти поширення творчості Шевченка німецькою мовою, починаючи із 40-х років XIX століття й закінчуючи початком XX століття. Це був такий період часу, коли поліграфічні можливості порівняно із сучасністю були обмежені, і хоча якість книги за формою могла бути дуже високою (і сьогодні збереглося багато високоякісних у поліграфічному аспекті видань того часу), кількість примірників була відносно невеликою, а вартість книги – високою, а тому й не завжди доступною пересічному читачеві. Але відносно невелика кількість книг, які видавалися, часто перетворювала видання книги на значну подію, особливо серед освічених людей із високою культурою, тому значення книги, яка видавалася в той час (друга половина XIX століття – початок XX століття), було вищим, ніж сьогодні, коли поліграфічні можливості дозволяють видавати значно більшу кількість найменувань книг, коли поряд із книгою, газетою, журналом у паперовому вигляді існують радіо, телебачення, Інтернет, інші електронні засоби комунікації. Зазначені у статті факти дозволяють говорити про велике значення творчості Т.Г. Шевченка, про його високу професійну та громадську оцінку як митця, про вплив його особистості та вплив його творів на європейську й світову культуру. У цьому значну роль у другій половині XIX століття – на початку XX століття відіграла німецька мова, яка завдяки своєму географічному поширенню та культурному значенню була одним із основних посередників між східною та західною європейськими культурами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антохій М. Шевченкознавство. Енциклопедія українознавства. Наук. т-во ім. Шевченка у Львові та ін. Львів, 2000. Том 10. С. 3823–3835.
2. Бузина О. Вурдалак Тарас Шевченко. Київ: Арий, 2009. 283 с.
3. Гавришків І. Шевченко в країнах німецької мови. Всесвіт. 1963. № 3. С. 10–12.
4. Дзюба І. Шевченкофобія в сучасній Україні. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 60 с.
5. Мартинов В. Шевченко в перекладах Франка на німецьку мову. П'ята наукова шевченківська конференція: збірник праць. Київ: вид-во АН УРСР, 1957. С. 288–301.
6. Одарченко П. Світова слава Шевченка (Т.Г. Шевченко в світлі світової критики). Чикаго, Ілл.: Український публіцистично-науковий інститут, 1964. 56 с.
7. Пахаренко В. Шевченко як геній: природа, своєрідність і стратегії інтерпретації геніального поета. Черкаси: Брама-Україна, 2013. 838 с.
8. Погребенник Я. Шевченко німецькою мовою. Київ: Вид-во «Наукова думка», 1973. 300 с.
9. Schewtschenko T. Ausgewählte Gedichte. Aus dem Ukrainischen von Julia Virginia. Leipzig: Im Xenie-Verlag, 1911. 108 S.
10. Jarytschenwskyj S. Ein Dichter der Liebe und des Protestes. Sereth, 1914. 16 S.